

Σταύρος Κωνσταντακόπουλος

ΜΥΘΟΣ ΚΑΙ ΒΙΑ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΟΥ ΖΩΡΖ ΣΟΡΕΛ

ΖΩΡΖ ΣΟΡΕΛ (Georges Sorel, 1847-1922) είναι ένας κοινωνικός στοχαστής που δεν χαρακτηρίζεται από τη σταθερότητα των απόψεων και των πεποιθήσεών του. Φιλελεύθερος αντιδημοκράτης στο ξεκίνημα της πνευματικής του ζωής, στρέφεται γύρω στα 1892 στο μαρξισμό χαρακτηριζόμενος διαδοχικά από την υιοθέτηση «ορθόδοξων» μαρξιστικών θέσεων, από έναν «ρεφορμισμό» που όφειλε πολλά στον Μπερνστάιν και τέλος από τις επαναστατικές συνδικαλιστικές του θέσεις. Ανάμεσα στο 1908 και το 1912 ο Σορέλ απογοητευμένος από τις αδράνειες του συνδικαλιστικού κινήματος προσεγγίζει το μοναρχικό και εθνικιστικό χώρο για να κλείσει τον κύκλο της θεωρητικής του ζωής θιασώτης, σύμφωνα με αρκετούς αναλυτές, του Μουσολίνι και σίγουρα θαυμαστής του Λένιν.¹ Με δεδομένο αυτό το πνευματικό δρομολόγιο δεν είναι ασφαλώς τυχαίο που ο ίδιος ο Λένιν δεν διστάζει να γράψει γι' αυτόν: «το γνωστό συγχυσμένο πνεύμα του Ζ. Σορέλ».²

1. Γι' αυτήν την περιοδολόγηση της σκέψης του Ζ. Σορέλ, βλ. S. Sand, *L'illusion du politique. Georges Sorel et le débat intellectuel 1900*, Παρίσι: La De-

couverte, 1985, σσ. 8-10.

2. *Υλισμός και εμπειριοκρατικισμός*, γαλ. μετφ., α' έκδοση 1909, Παρίσι: Editions sociales, 1973, σ. 287.

Παρά τις μείζονες όμως αυτές ασυνέχειες που δικαιολογούν το χαρακτηρισμό του Λένιν και που εξάλλου ο ίδιος ο Σορέλ ποτέ δεν απέκρυψε,³ πιστεύουμε ότι στο έργο του υπάρχει ένα ενοποιητικό νήμα σκέψης. Το νήμα αυτό συνίσταται στην αγωνιώδη αναζήτηση των μέσων που θα οδηγούσαν στην ηθική ανάταση της κοινωνίας.

Περισσότερο από οτιδήποτε άλλο τον Σορέλ τον ενδιαφέρει η ηθική εξύψωση της κοινωνίας που γι' αυτόν είναι συνώνυμη με την επικράτηση των ηρωικών αξιών, του πνεύματος αλληλεγγύης και αυταπάρνησης και του αισθήματος του χρέους και της τιμής. Το σύνολο του τόσο αντιφατικού έργου του, από τη μελέτη του για τη «Βίβλο» (1889) μέχρι το εγκώμιο που έγραψε για τον Λένιν (1919), το συνέχει η άρνηση της χρησιμοθηρίας, του χυδαίου υλισμού και του εγωισμού, το συνέχει η προσπάθειά του να αποκτήσει η λειτουργία της κοινωνίας ηθικό νόημα.

Είναι αλήθεια ότι το περιεχόμενο αυτού του ηθικού νοήματος ο Σορέλ δεν επιχειρεί να το διασαφηνίσει με ακρίβεια και τούτο γιατί θεωρεί την ηθική ως δεδομένη. Πιστεύει ότι το καλό και το κακό, το ορθό και το λάθος είναι γνωστά σε όλους. Δεν τον ενδιαφέρει λοιπόν να επεξεργασθεί ένα φιλοσοφικό σύστημα από το οποίο θα πηγάσουν καθολικές ηθικές αρχές: εκείνο που τον ενδιαφέρει είναι να δημιουργηθούν οι όροι ώστε οι ηθικές αρχές, αυτές οι αρχές που είναι σε όλους γνωστές, να γίνουν κυρίαρχες. Αυτό που διαπιστώνει ο Σορέλ είναι ότι οι άνθρωποι της εποχής του ενώ είναι κάτοχοι του ηθικού δέοντος στερούνται των απαραίτητων κινήτρων για να το πραγματώσουν.⁴

Ο Σορέλ έχει το αίσθημα ότι ζει σε μια εποχή βαθιάς παρακμής. Ως υπαίτιο αυτής της παρακμής υποδεικνύει την αστική τάξη. Περιφροντις για την ασφάλειά της και την υλική ευδαιμονία της, δειλή

3. Ο Σορέλ έχει συνείδηση αυτών που ο ίδιος ονομάζει «παραλλαγές» του ή όπως γράφει «των πολλαπλών γνωμών που διαδοχικά υιοθέτησα». (Βλ. «Avant propos», στο: *Materiaux d'une théorie du proletariat*, α' έκδοση 1919, Παρίσι-Γενεύη: Slatkine, 1981, σσ. 3, 5.

4. Βλ. πάνω σ' αυτό το θέμα: D. Beetham «Sorel and the Left», *Government and Opposition*, τόμ. 4 (αρ. 3), καλοκαίρι 1969, σ. 314 και N. Wood, «Some Reflections on Sorel and Machiavel», *Political Science Quarterly*, τόμ. LXXXIII (αρ. 1), Μάρτιος 1968, σ. 84.

και ανίκανη για οποιοδήποτε αγώνα, για οποιαδήποτε προσπάθεια, η αστική τάξη στα μάτια του Σορέλ έχει οδηγήσει την κοινωνία σε γενικευμένη απάθεια απ' όπου απουσιάζουν τα ευγενή, ηρωικά και μεγαλοπρεπή στοιχεία, όλα εκείνα τα στοιχεία που προσδίδουν ζωτικότητα σε κάθε κοινωνία. Το μεγάλο λοιπόν ερώτημα που θέτει σ' όλο του το έργο είναι μέσα από ποιους μηχανισμούς, μέσα από ποιους δρόμους θα βγει η κοινωνία από αυτήν τη βαθιά παρακμή όπου έχει περιπέσει.

Στη γονιμότερη θεωρητική του περίοδο, σε μια περίοδο στην οποία οφείλει εξάλλου την υστεροφημία του, ο Σορέλ στρέφεται προς το προλεταριάτο. Το προλεταριάτο, σύμφωνα με τον Σορέλ κατά την περίοδο της αφοσίωσής του στον επαναστατικό συνδικαλισμό, είναι προορισμένο να άρει τους όρους της βαθιάς παρακμής μέσα στην οποία έχει βυθίσει την κοινωνία η αστική τάξη. Το προλεταριάτο εμπνεόμενο από το μύθο της γενικής απεργίας και ικανό να ασκήσει βία, αποτελεί για τον Σορέλ, ανάμεσα στα 1903 και το 1908, τη μοναδική τάξη που θα οδηγήσει την κοινωνία στην ηθική της αναγέννηση.

Πρέπει εδώ να διευκρινίσουμε ότι ο Σορέλ δεν πιστεύει σε κάποια ιστορική αναγκαιότητα, δεν πιστεύει σε ένα ιστορικό τέλος που το χαρακτηρίζει η κατάληψη της εξουσίας από μια τάξη και η δημιουργία μιας καινούργιας κοινωνίας. Σε αντίθεση με τη συντριπτική πλειοψηφία των σοσιαλιστών της εποχής του, ο Σορέλ δεν αντιλαμβάνεται τη μελλοντική επανάσταση σύμφωνα με το πρότυπο της γαλλικής Επανάστασης, δηλαδή με την κατάληψη της εξουσίας από το προλεταριάτο και τη δημιουργία μιας κοινωνίας ισότητας.⁵ Εκείνο που τον ενδιαφέρει δεν είναι το ιστορικό απόλυτο, αλλά το ηθικό απόλυτο.⁶ Δεν υπάρχει, σύμφωνα με τον Σορέλ, κάποιο ιδανικό τέλος στην πορεία της ιστορίας, κάποια μορφή κοινωνίας η οποία θα πραγ-

5. Βλ. εδώ τις πολύτιμες παρατηρήσεις του S. Sand, «Sorel, Georges, 1847-1922», στο F. Chatelet, O. Duhamel, E. Pisis, (επιμ.), *Dictionnaire des oeuvres*

politiques, Παρίσι: P.U.F., 1986, σ. 762.

6. G. Goriely, *Le pluralisme dramatique de Georges Sorel*, Παρίσι: M. Rivière, 1962, σ. 200.

ματώνει τις ιστορικές προσδοκίες του προλεταριάτου· εκείνο που υπάρχει είναι η καθημερινή του πάλη που είναι ικανή να ανυψώσει ηθικά την κοινωνία. Το να θελήσει η τάξη των βιομηχανικών εργατών να κατακτήσει την εξουσία, είτε με ειρηνικό τρόπο, είτε με βίαια μέσα, αποτελεί απόδειξη της αδυναμίας να συλλάβει το ρόλο της με διαφορετικό τρόπο από αυτόν της αστικής τάξης του 1789. Το προλεταριάτο είναι υποχρεωμένο να αγνοήσει οποιαδήποτε χρησιμοθηρική οπτική, ανάλογη με αυτήν της αστικής τάξης, να εγκαταλείψει οποιαδήποτε προσπάθεια για δομική αλλαγή της κοινωνίας· αποκλειστικός του στόχος είναι να προσδώσει στον πολιτισμό τη χαμένη του ζωτικότητα, μεταλλάσσοντας τις συνειδήσεις των ανθρώπων.

Για να ασκήσει όμως το προλεταριάτο το ρόλο αυτό, πρέπει να οργανωθεί σε αυτόνομη βάση, μακριά από τα πολιτικά κόμματα⁷ και να μη διστάσει να ασκήσει βία σε μια πάλη όπου κινητήριος μοχλός είναι ο μύθος της γενικής απεργίας.

7. Τα πολιτικά κόμματα, σύμφωνα με τον Σορέλ, ακόμα και όταν εμφανίζονται ως σοσιαλιστικά, αναπαράγουν στο εσωτερικό τους τις ιεραρχικές σχέσεις της κοινωνίας. Στην κορυφή της ιεραρχίας των κομμάτων βρίσκονται οι διανοούμενοι που απετέλεσαν πάντοτε στόχο δριμείας κριτικής από την πλευρά του Σορέλ. Οι διανοούμενοι στους οποίους για τον Σορέλ, συγκαταλέγονται οι ελεύθεροι επαγγελματίες αλλά και όλες εκείνες οι κοινωνικές ομάδες που βρίσκονται έξω από τη διαδικασία παραγωγής υλικών αγαθών, είναι φορείς της κυρίαρχης αστικής ιδεολογίας. Η σύνδεση λοιπόν του εργατικού κινήματος με τα πολιτικά κόμματα σημαίνει αυτόματα την ισχυρή παρουσία στο

εσωτερικό του, ανθρώπων που από τη μια ενδιαφέρονται αποκλειστικά για τη διαιώνιση της δικής τους προσωπικής εξουσίας, ενώ από την άλλη, ως φορείς της αστικής ιδεολογίας, αποστερούν το εργατικό κίνημα από την επιθετικότητα που αποτελεί τον αναγκαίο όρο για την ηθική αναγέννηση της κοινωνίας. Ο διανοούμενος Σορέλ αμφισβητεί στους διανοούμενους που παρουσιάζονται ως αποκλειστικοί κάτοχοι της επαναστατικής αλήθειας, τη δυνατότητα παρέμβασης στο εσωτερικό του εργατικού κινήματος, γιατί πιστεύει ότι είναι καταλυτική για την αναγκαία αυτονομία της εργατικής συνείδησης, μόνης ικανής να ζωογονήσει το πάθος για το μεγαλειώδες.

Η βία

Η ΠΡΟΛΕΤΑΡΙΑΚΗ ΒΙΑ (violence) είναι σύμφωνα με τον Σορέλ διακριτή από την αστική ισχύ (force). Η προλεταριακή βία ανταποκρίνεται σε πράξεις εξέγερσης, ενώ η αστική ισχύς σε πράξεις εξουσίας. Η αστική ισχύς, γράφει ο Σορέλ, «έχει ως σκοπό να επιβάλλει την εγκαθίδρυση μιας τάξης πραγμάτων στην οποία κυριαρχεί μια μειοψηφία, ενώ η βία τείνει στην κατάλυση αυτής της τάξης πραγμάτων. Η αστική τάξη χρησιμοποίησε την ισχύ από την αρχή της σύγχρονης εποχής ενώ το προλεταριάτο αντιδρά τώρα ενάντια σ' αυτήν, αλλά και ενάντια στο κράτος με τη βία».⁸ Ο Σορέλ εισάγει τη διάκριση ισχύος και βίας, γιατί θέλει να τονίσει το ασυμβίβαστο ανάμεσα στη δράση της αστικής τάξης και την προλεταριακή δράση.

Η ισχύς λοιπόν στον Σορέλ συνδέεται με την ιστορική εμφάνιση της αστικής τάξης: χάρις σ' αυτήν, η μετάβαση από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό επισπεύσθηκε, χάρις σ' αυτήν η αστική τάξη έγινε η κυρίαρχη τάξη της κοινωνίας. Από τη στιγμή όμως, που η ιστορική αυτή διαδικασία ολοκληρώνεται, από τη στιγμή που η οικονομική εξουσία εμπλέκεται στενά με την πολιτική εξουσία, ο καπιταλισμός μοιάζει με μια καλορρυθμισμένη μηχανή, όπου η χρήση της ισχύος γίνεται ολοένα και περισσότερο σπάνια. Οι οπαδοί της φιλοσοφίας της προόδου χαιρέτισαν μια τέτοια εξέλιξη, γιατί θεώρησαν ότι οι ανθρώπινες κοινωνίες έφθασαν στο απόγειο της προόδου τους, στο τελικό στάδιο της ιστορικής τους εξέλιξης, όπου το δίκαιο και η ελευθερία αρκούν για να ρυθμίσουν τις κοινωνικές σχέσεις και η προσφυγή στην ισχύ γίνεται μ' αυτόν τον τρόπο περιττή.

Ο Σορέλ, από τη μεριά του, σαρκάζει μια τέτοια θεώρηση της κοινωνικής εξέλιξης: η καπιταλιστική κοινωνία όχι μόνον δεν έφθασε στο απόγειο της προόδου της, σε μια τέλεια, «φυσική» κατάσταση, αλλά αντίθετα συνιστά μια ιστορική κοινωνία, όπου η ισχύς είναι

8. *Réflexions sur la violence*, α' έκδο- σ. 217.
ση 1908, Παρίσι-Γενεύη: Slatkine, 1981,

παρούσα. Μόνον που σ' αυτήν τη φάση κοινωνικής εξέλιξης, η ισχύς έχει την τάση να παίρνει διαφορετικές μορφές, γι' αυτό δημιουργείται και η ψευδής εντύπωση της εξαφάνισής της από τις κοινωνικές σχέσεις. Η αστική ισχύς που υποδουλώνει το προλεταριάτο — και σ' αυτό το σημείο η ανάλυση του Σορέλ οφείλει πολλά στον Μαρξ — στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες θεμελιώνεται μέσα στον ίδιο το μηχανισμό της παραγωγής. Δεν παρουσιάζεται πλέον με ανοιχτή, αιματοβαμμένη μορφή, αλλά με μορφή ειρηνική, υπόγεια, απρόσωπη και θεσμοποιημένη. Το προλεταριακό κίνημα, συνιστά ο Σορέλ, οφείλει να λάβει υπόψη του μια τέτοια μετάπλαση, οφείλει όμως να συνειδητοποιήσει ότι, αν και «η ισχύς παρουσιάζεται με τη μορφή ιστορικών πράξεων καταναγκασμού ή φορολογικής καταστολής ή κατάκτησης ή ακόμα περικλείεται ολόκληρη μέσα στην οικονομία, πρόκειται πάντοτε για την αστική ισχύ που στόχο έχει, με μεγαλύτερη ή μικρότερη επιδεξιότητα, να αναπαράγει την καπιταλιστική τάξη πραγμάτων».⁹

Απέναντι στην αστική ισχύ το προλεταριάτο διαθέτει μέσα αντίδρασης. Τα μέσα όμως αυτά δεν μπορεί να μας τα υποδείξει ο Μαρξ, σημειώνει ο Σορέλ και τούτο γιατί ενώ πραγματοποίησε μια ενδελεχή ανάλυση της αστικής ισχύος, για το θέμα της προλεταριακής αντίδρασης δεν προσφέρει λύσεις στο βαθμό που το έργο του αποκρυσταλλώθηκε μέσα σε μια συγκεκριμένη ιστορική εμπειρία, αυτή της Αγγλίας του ΧVΙΙΙου αιώνα. Το να θελήσει λοιπόν κανείς να μείνει πιστός στο Μαρξ σημαίνει αναπόφευκτα, σύμφωνα με τον Σορέλ, ότι το προλεταριάτο είναι υποχρεωμένο να προσφύγει στην ισχύ και η ισχύς διδάσκει ο Σορέλ, καταλήγει αναγκαστικά στο Κράτος. Το προλεταριάτο προσφεύγοντας στην ισχύ, δεν κατορθώνει τίποτε άλλο από την ενίσχυση των παραδοσιακών κρατικών μορφών· ένα σοσιαλιστικό κράτος όμοιο μ' αυτό που είχε δημιουργήσει η αστική τάξη και σε τελευταία ανάλυση καινούργιοι προνομιούχοι στη θέση των παλαιών. Για να αποφύγει όλους αυτούς τους κινδύνους, το προλεταριάτο πρέπει να απαρηγηθεί την «ισχύ που οδηγεί στην εξουσία και έχει

9. Ό.π., σ. 222.

ως στόχο να πραγματώσει μια αυτόματη υποταγή» και να προσφύγει στη «βία που επιζητά να καταργήσει αυτήν την εξουσία». ¹⁰

Ο Σορέλ, παρότι θεωρεί τη φύση της προλεταριακής βίας ριζικά διαφορετική από αυτήν της αστικής ισχύος, σε κανένα σημείο του ογκώδους έργου του δεν κατορθώνει να καταστήσει σαφή τη διαφορά αυτή. Στην πράξη είναι δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να γίνει η διάκριση ανάμεσα στην προλεταριακή βία και την αστική ισχύ. «Η διάκριση ανάμεσα στην ισχύ και τη βία», γράφει ένας αναλυτής του σορελιανού έργου «φαίνεται να εξαρτάται εξ ολοκλήρου από το χαρακτήρα της λειτουργίας της και από την πρόθεσή της. Η ισχύς επιβάλλει τις αλυσίδες, η βία τις θρυμματίζει. Η ισχύς, ανοιχτή ή συγκαλυμμένη, κάνει τους ανθρώπους σκλάβους· η βία, πάντοτε ανοιχτή, τους απελευθερώνει. Πρόκειται για ηθικές και μεταφυσικές έννοιες και όχι για εμπειρικές έννοιες». ¹¹

Ο εκθιασμός της προλεταριακής βίας στο έργο του Σορέλ πηγάζει από μια ηθική πρόθεση. Η βία στο έργο αυτό υπερβαίνει κατά πολύ το ρόλο ενός απλού μέσου για την ανατροπή της κυρίαρχης τάξης. Δεν είναι ένα μέσο στο οποίο εξαναγκάζεται να προσφύγει το προλεταριάτο όταν τα άλλα μέσα κατάκτησης της εξουσίας —πειθώ, ιδεολογία, εκλογικό παιχνίδι κ.λπ.— αποδεικνύονται ανεπαρκή. Η βία δεν υπηρετεί το χρονικά εντοπισμένο επαναστατικό μετασχηματισμό των κοινωνιών· για τον Σορέλ, η παρουσία της στο πεδίο των κοινωνικών αγώνων πρέπει να είναι διαρκής, αν οι κοινωνίες δεν θέλουν να παρακαμάσουν. Οι κοινωνίες έχουν ανάγκη την ενδημία της βίας για να κατορθώσουν να αγγίξουν το ηθικό απόλυτο. ¹²

Για τον Σορέλ ο πόλεμος αποτελεί αναντικατάστατη πηγή ηθικής αναγέννησης της κοινωνίας. «Οι υψηλές ηθικές πεποιθήσεις», γράφει, «δεν εξαρτώνται από συλλογισμούς ή από την εκπαίδευση της ατο-

10. *Ό.π.*, σ. 236.

11. I. Berlin, «Georges Sorel», στο *Against the current. Essays in the History of Ideas*, α' έκδοση 1979, Οξφόρδη: Oxford University Press, 1981, σσ. 322-323.

12. Βλ. πάνω σ' αυτό το σημείο, την ενδιαφέρουσα σύγκριση που επιχειρεί ο D. Beetham για το ρόλο της βίας στον Σορέλ και τον Μαρξούζε *ό.π.*, σ. 318.

μικής θέλησης· εξαρτώνται από μια κατάσταση πολέμου στην οποία οι άνθρωποι δέχονται να συμμετάσχουν». ¹³ Για να υπάρξει όμως αυτή η κατάσταση πολέμου, η αναγκαία για την ηθική αναγέννηση της κοινωνίας, είναι απαραίτητη η αντιπαράθεση δύο στρατών καλά οργανωμένων και διακριτών. Σ' αυτό ακριβώς το σημείο, η βία γίνεται στη συλλογιστική του Σορέλ ιδιαίτερα σημαντική, εφόσον η βία ενισχύει την κοινωνική πόλωση και τη συνεπαγόμενη σύγκρουση ανάμεσα στις δύο βασικές τάξεις της κοινωνίας. Η υιοθέτησή της από το προλεταριάτο ενισχύει την οργάνωση της τάξης αυτής και την κάνει να συνειδητοποιήσει σε απόλυτο βαθμό τον διακριτό από την αστική τάξη χαρακτήρα της. Η βία όμως στην οποία πρέπει να προσφύγει το προλεταριάτο δεν είναι απαραίτητη μόνο σ' αυτό, αλλά και στο αντίπαλο στρατόπεδο, αυτό της αστικής τάξης, υπενθυμίζοντάς του τις υποχρεώσεις του που δεν είναι άλλες από την απόρριψη των φιλήσυχων, ηδονιστικών, φιλειρηνικών του συνηθειών και την υιοθέτηση όλων εκείνων των ηρωικών αρετών που θα το καταστήσουν αξιόμαχο. «Αυτή η βία», γράφει ο Σορέλ, «εξαναγκάζει τον καπιταλισμό να ασχολείται αποκλειστικά με τα υλικά του συμφέροντα και τείνει να του προσδώσει τις φιλοπόλεμες αρετές που διέθετε παλιότερα. Μια αυξανόμενη και σταθερά οργανωμένη εργατική τάξη μπορεί να εξαναγκάσει την καπιταλιστική τάξη να παραμείνει ένθερμη στη βιομηχανική πάλη. Εάν απέναντι σε μια μπουρζουαζία πεινασμένη για κατακτήσεις και πλούσια, υψωθεί ένα προλεταριάτο ενωμένο και επαναστατικό, η καπιταλιστική κοινωνία θα αγγίξει την ιστορική της τελείωση». ¹⁴

Τίποτε δεν απειλεί περισσότερο τον πολιτισμό όσο η κοινωνική ειρήνη. Τίποτε δεν ευνοεί περισσότερο την ηθική ανάταση των κοινωνιών, όσο ο διαρκής πόλεμος δύο αποφασισμένων και αξιόμαχων στρατών. Για την ύπαρξη όμως και για τη σύγκρουση των δύο αυτών στρατών, ο ρόλος της βίας είναι αναντικατάστατος. Έτσι η βία στη σκέψη του Σορέλ, δεν είναι μόνον ένα απλό όπλο στα χέρια του

13. Ό.π.

14. Ό.π., σ. 101.

προλεταριάτου, αλλά και μια αξία αφ' εαυτής¹⁵ στο βαθμό που τίθεται στην υπηρεσία του πολιτισμού, διασώζοντάς τον από τη βαρβαρότητα και προσδίδοντάς του όλα τα στοιχεία ενέργειας που έχει ανάγκη.

Μύθος

ΟΙ ΣΟΡΕΛΙΑΝΟΙ ΜΥΘΟΙ εδράζονται πάνω στον ψυχισμό των ανθρώπων. Ο Σορέλ υποτιμάει το διανοητικό στοιχείο και αποδίδει έναν πρωταρχικό ρόλο στα ένστικτα, στα συναισθήματα και στα πάθη των ανθρώπων. Τα μεγάλα εθνικά, κοινωνικά και πολιτικά κινήματα που άλλαξαν τη ροή των ανθρώπινων κοινωνιών, εμπνεύστηκαν από μύθους που αποτελούσαν έκφραση του ανθρώπινου ψυχισμού: η υποδομή των κινήματων αυτών, συνίστατο σ' ό,τι οι άνθρωποι αισθάνθηκαν έντονα και όχι σ' ό,τι σκέφτηκαν. Η αναλυτική, κριτική σκέψη είναι ικανή, σύμφωνα με τον Σορέλ, να επιλύσει τα μικρά προβλήματα που αντιμετωπίζουμε στην καθημερινότητά μας, αλλά δεν είναι σε καμιά περίπτωση ικανή να παρακινήσει τους ανθρώπους σε μεγάλους σχεδιασμούς για το μέλλον τους, σε μεγάλες εθνικές, κοινωνικές και πολιτικές αναστατώσεις. Για να μπορέσουν οι άνθρωποι να εκπληρώσουν το «διαφορετικό» και το «μεγάλο», είναι υποχρεωμένοι να περιφρονήσουν τον ορθολογισμό του XVIIIου και του XIXου αιώνα και να ριχθούν στη μάχη, έχοντας αφεθεί στις δονήσεις που προκαλούν τα ένστικτα, τα συναισθήματα και τα πάθη τους. Σε μια εποχή, αυτή του γυρίσματος του αιώνα, όπου η κυρίαρχη φιλοσοφία είναι η φιλοσοφία του Διαφωτισμού και του Ορθού Λόγου, ο Σορέλ δεν διστάζει να υπογραμμίσει το ρόλο του ανορθολογικού στοιχείου, δημιουργού του μύθου.

Παρά τη σημαντική όμως θέση που κατέχει στη σκέψη του η έννοια του μύθου, σε κανένα σημείο του ογκώδους έργου του δεν μας δίνει

15. Z. Sternhell, M. Sznajder, M. Παρίσι: Fayard, 1989, σ. 93.
Asheri, *Naissance de l'idéologie fasciste*,

τον ορισμό της λέξης μύθος, δεν διευκρινίζει το περιεχόμενο του μύθου. Ο σορελιανός μύθος μπορεί να κατανοηθεί μόνον αν αναδείξουμε τις αντιθέσεις του με την ουτοπία.¹⁶

Η ουτοπία αποτελεί προϊόν του *in abstracto* στοχασμού των διανοουμένων. Είναι ένα τεχνητό κατασκεύασμα του ορθού λόγου με υλικά που παρέχονται στους διανοουμένους από την εμπειρική παρατήρηση του σύγχρονου κόσμου. Παρατηρώντας, αναλύοντας και ταξινομώντας τις ανθρώπινες συμπεριφορές, οι διανοούμενοι επινοούν αφηρημένες κατηγορίες όπως αυτή του καθολικού ανθρώπου στις ουτοπίες του XVIIIου αιώνα ή του καθολικού προλεταριάτου στις σοσιαλιστικές ουτοπίες. Έχοντας δημιουργήσει τις κατηγορίες αυτές οι διανοούμενοι φαντάζονται μια ιδανική κοινωνία, όπου θα πραγματοποιούν οι προσδοκίες τους. Ο μύθος, σ' αντίθεση με την ουτοπία, δεν προέρχεται από το στοχασμό της διάνοησης, αλλά από τη θέληση για δράση. Στη δημιουργία του μύθου δεν λαμβάνεται υπ' όψη η οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα, έτσι όπως τουλάχιστον την αποτιμάει ο στοχασμός των διανοουμένων, αλλά η ανάγκη των ανθρώπων να υπερβούν τους καταναγκασμούς που τους επιβάλλει η καθημερινότητα, οπλισμένοι με μια πίστη που τίποτα δεν μπορεί να την κλονίσει. Ο μύθος κινείται πέρα από τον αφηρημένο στοχασμό της διάνοησης, προέρχεται από μια σκέψη ριζικά διακριτή από την αναστοχαστική σκέψη, μια σκέψη που δεν μπορούμε να αμφισβητήσουμε, εφόσον εκφράζει τη θέληση των ανθρώπων για δράση.

Η ουτοπία, ως τεχνητό κατασκεύασμα, συντίθεται από σαφείς ιδέες που προστίθενται σε άλλες σαφείς ιδέες, με στόχο να περιγράψει με εναργή τρόπο το μέλλον των κοινωνιών. Ο μύθος, αντίθετα, δεν μπορεί να καταταμηθεί σε σαφείς ιδέες, είναι ένας μονόλιθος, ένα αδιαίρετο όλο και τούτο γιατί αποτελεί έκφραση «της δραστηριότητας, των συναισθημάτων και των ιδεών των λαϊκών μαζών που προετοιμάζο-

16. Βλ. πάνω σ' αυτό το θέμα: P. Kahn, «Mythe et Réalité Sociale chez Sorel», *Cahiers Internationaux de Sociologie*, τόμ. XI, 1951, σσ. 139-145 και S.P.

Rouanet, «Irrationalism and Myth in Georges Sorel», *The Review of Politics*, Ιανουάριος 1964, τόμ. 26 (αρ. 1), σσ. 66-67.

νται να ριχθούν σε μια αποφασιστική μάχη: δεν συνιστά περιγραφή των πραγμάτων, αλλά έκφραση των θελήσεων». ¹⁷

Η ουτοπία μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο κριτικής ανάλυσης. «Μπορεί», γράφει ο Σορέλ, «να συζητηθεί όπως κάθε κοινωνικό κατασκευάσμα: μπορούμε να συγκρίνουμε τις αυτόματες κινήσεις που προεικάζει με εκείνες που διαπιστώθηκαν στη διάρκεια της ιστορίας». ¹⁸ Η ουτοπία υπόκειται σε μεθοδολογική συζήτηση και σε κριτική εξέταση στο βαθμό που είναι προϊόν των διεργασιών της διανόησης και κατά συνέπεια έχει μια εξωτερική σχέση με τους ανθρώπους. Ο μύθος, αντίθετα, εσωτερικεύεται, βιώνεται από τους ανθρώπους, δεν μπορεί λοιπόν κανείς να τον θέσει υπό αμφισβήτηση. Ο μύθος δεν μπορεί να αποτελέσει πράγμα, που οι κοινωνιολόγοι της σχολής του Durkheim θα μελετήσουν από απόσταση. Στο μύθο πιστεύεις ή δεν πιστεύεις, μετέχεις στη δράση που επιτάσσει ή δεν μετέχεις: σε καμμία περίπτωση δεν μπορείς να τον μελετήσεις. Η ιδιοσυστασία του μύθου διαφεύγει εξ ορισμού από τον άνθρωπο μιας άλλης εποχής ή μιας άλλης κουλτούρας που έχει την αξίωση να τον μελετήσει επιστημονικά. ¹⁹ Η κριτική ανάλυση είναι υποχρεωμένη να σταματήσει μπροστά στο γεγονός ότι οι μύθοι απευθύνονται στον ψυχισμό των ανθρώπων, μπροστά στο ότι οι μύθοι συντίθενται από μη ορθολογικά στοιχεία που είναι απροσπέλαστα για τον κριτικό ορθό λόγο.

Σ' αντίθεση με την ουτοπία, ο μύθος δεν αποτελείται από ένα ορθολογικά διατεταγμένο σύστημα καθαρών ιδεών. Η πραγματικότητα του μύθου είναι αυτή των εικόνων, δηλαδή κατασκευών «που είναι ικανές να ανακαλέσουν ολικά και μόνο με τη διαίσθηση, πριν από οποιαδήποτε αναστοχαστική σκέψη, το σύνολο των συναισθημάτων που ανταποκρίνονται στις διάφορες εκδηλώσεις του πολέμου ο οποίος διεξάγεται από το σοσιαλισμό ενάντια στη σύγχρονη κοινωνία». ²⁰ Για

17. *Réflexions...*, ό.π., σ. 38.

18. Ό.π., σ. 39.

19. Βλ. τις διεισδυτικές παρατηρήσεις του M. Monnerot, «Georges Sorel

ou l'introduction aux mythes modernes» στο: *Inquisitions*, Παρίσι: J. Corti, 1974, σσ. 11-12.

20. Ό.π., σ. 146.

τον Σορέλ οι ιδέες και οι θεωρίες δεν μπορούν να καθοδηγήσουν το προλεταριάτο στον αγώνα του ενάντια στην αστική τάξη. Στον αγώνα αυτό υπηρεσίες προσφέρει μόνον ο μύθος — σύνολο εικόνων — που κατορθώνει να βγάλει στην επιφάνεια αυτήν την εσωτερική δύναμη του ψυχισμού των ανθρώπων και η οποία δεν μπορεί να αναλυθεί από κανέναν εκτός, ίσως, από τον ίδιο τον δρώντα. Η υιοθέτηση του μύθου από τις ομάδες, τις τάξεις, τα έθνη αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση ώστε να μπορέσει η ιστορία να τεθεί σε κίνηση.

Έκφραση του ψυχισμού των ανθρώπων ο μύθος, ισχυροποιείται όταν αυτός ο ψυχισμός είναι έντονος. Δεν είναι από αυτήν την άποψη τυχαίο το ότι ο Σορέλ παραλληλίζει το μύθο με εικόνες πολέμου με δεδομένη μάλιστα την πίστη του στον αναγεννητικό ρόλο του πολέμου. «Οι άνθρωποι», γράφει, «που συμμετέχουν στα μεγάλα κοινωνικά κινήματα, για να διασφαλίσουν το θρίαμβο της υπόθεσής τους, παρουσιάζουν τη μελλοντική τους δράση με τη μορφή πολεμικών εικόνων».²¹ Ο μύθος για να κατορθώσει να εκφράσει ό,τι ενδιαφέρει περισσότερο τους ανθρώπους, πρέπει να συνδεθεί με πολεμικές πράξεις.

Μόνον ο πόλεμος μπορεί να δημιουργήσει ενθουσιασμό ανάμεσα στους ανθρώπους, κάνοντάς τους να αγνοήσουν τους καταναγκασμούς που μοιραία επιβάλλει η πραγματικότητα. Τα λόγια, εφευρήματα των διανοουμένων, στερούνται αυτής της δυνατότητας. Έτσι ο μύθος για να είναι μύθος, δηλαδή, δύναμη ακατανίκητη, οφείλει να ταυτιστεί με πολεμικές πράξεις. Ο Σορέλ αναφέρει αρκετά παραδείγματα μύθων του παρελθόντος που συνδέθηκαν μ' όλων των ειδών τους πολέμους. Πόλεμοι θρησκευτικοί, όπως αυτοί των πρώτων χριστιανών ενάντια στους ειδωλολάτρες ή όπως αυτοί των πατέρων της μεταρρύθμισης, Λούθηρου και Καλβίνου· πόλεμοι κοινωνικοί όπως αυτός της γαλλικής Επανάστασης ενάντια στους τυράννους· πόλεμοι εθνικοί, τέλος, όπως αυτός των οπαδών του Μαντσίνι στην Ιταλία εναντίον της ξένης κατοχής.

Ο Σορέλ παρουσιάζεται εδώ ως ένας υπέρμαχος του πολέμου. Η

21. Ό.π., σ. 26.

επίκληση του πολέμου όμως στο έργο του δεν έχει το νόημα της απολογίας των αιματηρών και αδελφοκτόνων πολέμων. Η σκέψη του συνιστά μάλλον «μια ηθική απολογία της αρχής του πολέμου. Ηθική απολογία της αρχής με την έννοια ότι δεν συνηγορεί για κανένα πραγματικό ιστορικό πόλεμο, ούτε καν για έναν πιθανό πόλεμο».²² Ο Σορέλ εκθειάζει τις εικόνες του πολέμου εφ' όσον πιστεύει ότι μόνον όταν ο άνθρωπος βρίσκεται στη μάχη ενάντια στον εχθρό μπορεί να υπερβεί τα όριά του· μόνον όταν έχει το αίσθημα ότι θα ανήκει στους μελλοντικούς νικητές μπορεί να επιδείξει ένα πνεύμα αυτοθυσίας. Η εξύψωση του ανθρώπου μέσα από την εικόνα του πολέμου, συνιστά ζωτικό όρο για την εκπλήρωση των μεγάλων υποθέσεων. «Οι πρώτοι καθολικοί», γράφει ο Σορέλ, «δεν αποθαρρύνθηκαν ποτέ και από τις πιο σκληρές δοκιμασίες αφού θεωρούσαν την ιστορία της εκκλησίας σαν μια σειρά μαχών ανάμεσα στο Σατανά και την ιεραρχία που υποστήριζε ο Χριστός». Αν σήμερα, συνεχίζει, ο καθολικισμός απειλείται «αυτό οφείλεται στο ότι ο μύθος της μαχόμενης Εκκλησίας τείνει να εξαφανισθεί». Τίποτα δεν απειλεί την επιτυχία των μεγάλων υποθέσεων, όσο η υιοθέτηση «ήρεμων, σκεπτικών και ιδιαίτερα φιλειρηνικών συνηθειών».²³ Τίποτα δεν καθιστά τους ανθρώπους τόσο αδιάφορους, όσο η απώλεια σε συμβολικό επίπεδο του πολεμικού στοιχείου.

Ο μύθος ως σύνολο πολεμικών εικόνων έχει ως πρωταρχική λειτουργία να παρακινήσει τους ανθρώπους να ριχθούν στη δράση. Για τον Σορέλ η δράση αποτελεί υπέρτατο κριτήριο· τίποτα δεν επιλύεται στο εσωτερικό της θεωρίας. Κατά τον Μαρξ, θεωρία και επαναστατική δράση αλληλοεμπλέκονται, η μία δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς την άλλη· η θεωρία φωτίζει την πράξη που με τη σειρά της προσφέρει στη θεωρία τους όρους ανάπτυξής της, αποτρέποντάς την από το να μεταμορφωθεί σ' ένα στοχασμό *in abstracto*. Κατά τον Σορέλ, αντίθετα, η πρωτοκαθεδρία της δράσης είναι απόλυτη. Και η κινητήριος δύναμη κάθε δράσης είναι οι εικόνες, που προσφέρει ο μύθος. Σε μια από τις συνηθισμένες του επιθέσεις ενάντια στους διανοούμενους, ο

22. G. Gorielly, *ό.π.*, σ. 204.

23. *Réflexions...*, *ό.π.*, σσ. 27-28.

Σορέλ σημειώνει: «Οι διδάκτορες της μικρο-επιστήμης είναι πραγματικά δύσκολο να ικανοποιηθούν. Διαβεβαιώνουν δυνατά ότι δεν θέλουν να αποδεχθούν στο χώρο της σκέψης παρά μόνο σαφείς και διακριτές σκέψεις· από τα πράγματα ένας τέτοιος κανόνας είναι ανεπαρκής για τη δράση. Δεν επιτελούμε τίποτε το μεγάλο, χωρίς την παρέμβαση ποικιλόχρωμων και με ευκρίνεια σχεδιασμένων εικόνων που απορροφούν όλη μας την προσοχή».²⁴ Παραμερίζουμε τα εμπόδια, ανακαλύπτουμε άγνωστους για μας ορίζοντες, μόνον μέσα από τις εικόνες που μας προσφέρει ο μύθος. Ο άνθρωπος που δρα έχει έναν έντονο ψυχισμό και τον ψυχισμό αυτόν μόνον ο μύθος μπορεί να τον εμπνεύσει και να τον εκφράσει ταυτοχρόνως. Χωρίς το μύθο καμμία δράση που έχει ως στόχο το ηθικό απόλυτο δεν είναι δυνατή.

Η αναζήτηση του ηθικού απόλυτου που συνέχει ολόκληρο το πνευματικό δρομολόγιο του Σορέλ είναι η ταυτόχρονη αναζήτηση ενός επίλεκτου συλλογικού σώματος και ενός μύθου που ενώ είναι ιδιαίτερος για το κάθε μέλος του συλλογικού σώματος είναι την ίδια στιγμή κοινός για όλα τα μέλη του σώματος αυτού.²⁵ Οι μύθοι είναι συλλογικοί με την έννοια ότι το σύνολο των πολεμικών εικόνων, από το οποίο αποτελείται ο μύθος και που το κάθε άτομο χωριστά δημιουργεί και είναι ταυτόχρονα φορέας του πρέπει να γίνεται αποδεκτό από περισσότερα άτομα, αποτελώντας μ' αυτόν τον τρόπο έκφραση ενός συλλογικού σώματος.²⁶ Ο μύθος χρησιμεύει λοιπόν στην ομογενοποίηση του συλλογικού σώματος —έθνους, λαού ή τάξης— και αυτό γιατί είναι ικανός να αφυπνίσει τα πιο βαθιά συναισθήματα των ανθρώπων και να τους παρακινήσει να στραφούν προς τη δράση αγνοώντας τους χρησιμοθηρικούς υπολογισμούς.

Έτσι, την περίοδο του επαναστατικού συνδικαλισμού η αναζήτηση του ηθικού απόλυτου εκφράζεται στον Σορέλ από το προλεταριάτο ως συλλογικό σώμα και από το μύθο της γενικής απεργίας.

Ο μύθος της γενικής απεργίας ανταποκρίνεται στην εντέλεια στη σορελιανή αντίληψη για το μύθο. Συνιστά μύθο και όχι ουτοπία, γιατί

24. *Ο.π.*, σ. 184.

26. Kahn, *ό.π.*, σ. 139.

25. Monnerot, *ό.π.*, σ. 10.

δεν προσφέρει ένα λεπτομερές όραμα για το μέλλον του προλεταριάτου, ούτε έχει την αξίωση να επιτύχει ωφέλιμα αποτελέσματα. Συνιστά μύθο γιατί απευθυνόμενος στον ψυχισμό του κάθε μέλους χωριστά, αλλά και στο σύνολο του προλεταριάτου αποτελεί την κινητήρια εικόνα που το οδηγεί στη δράση.

Επιπλέον, ο μύθος της γενικής απεργίας είναι αποτελεσματικός και αυτό όχι γιατί οι διάφορες επαγγελίες του επιβεβαιώνονται από τα πραγματικά γεγονότα της ιστορίας, αλλά επειδή κατορθώνει να παθιάζει τις προλεταριακές μάζες.²⁷ Ο μύθος της γενικής απεργίας, αλλά και ο μύθος ευρύτερα, δεν κρίνεται με βάση το κριτήριο του ορθού ή του λάθους, ούτε με βάση το κριτήριο της επαλήθευσης των σχεδιασμών του από την ιστορική πραγματικότητα. Ο μύθος είναι λειτουργικός γιατί κατορθώνει με την αφομοίωσή του από τις προλεταριακές μάζες να προκαλεί επαναστατικά κινήματα για την ηθική αναγέννηση της κοινωνίας.

Ο Σορέλ δεν υποστηρίζει τον αγώνα του προλεταριάτου γιατί πιστεύει ότι πρέπει να κατακτήσει την εξουσία και να ικανοποιήσει τα ταξικά του συμφέροντα, δημιουργώντας παράλληλα τους όρους για την εγκαθίδρυση μιας αταξικής κοινωνίας. Εκείνο που φέρνει τον Σορέλ στο πλευρό του προλεταριάτου είναι η πίστη του ότι η τάξη αυτή διαθέτει το κουράγιο, την ενέργεια και τον ηρωισμό που διέθετε

27. «Πρέπει να κρίνουμε τους μύθους ως μέσα επενέργειας πάνω στο παρόν: κάθε συζήτηση γύρω από τους τρόπους υλοποίησής τους στη ροή της ιστορίας, στερείται νοήματος. Μόνον το σύνολο του μύθου έχει σημασία: τα μέρη από τα οποία αποτελείται δεν παρουσιάζουν ενδιαφέρον, παρά μόνον για να προσδώσουν αποχρώσεις στην ιδέα που περιλαμβάνεται μέσα στην κατασκευή. Δεν είναι λοιπόν χρήσιμο να στοχαζόμαστε ούτε πάνω σε όσα συμβάντα γεννιούνται στη διάρκεια του κοινωνικού πολέμου, ούτε πάνω στις κρίσιμες μάχες που

μπορούν να προσφέρουν τη νίκη στο προλεταριάτο. Ενώ οι επαναστάτες λάθευσαν από άκρου σ' άκρον φτιάχνοντας ένα φανταζίστικο πίνακα της γενικής απεργίας, αυτός ο πίνακας είχε τη δυνατότητα, στη διάρκεια της επαναστατικής προετοιμασίας, να αποτελεί ένα στοιχείο δύναμης υψίστης σημασίας... εφόσον προσέδιδε στο σύνολο των επαναστατικών σχέσεων μια ακρίβεια και μια ρωμαλεότητα που δεν μπορούσαν να παρέχουν άλλοι τρόποι σκέψης», *Réflexions...*, ό.π., σ. 152.

η αστική τάξη την πρώτη περίοδο της ηγεμονίας της. Το προλεταριάτο ομογενοποιημένο και έχοντας συνείδηση της αποστολής του μέσα από το μύθο της γενικής απεργίας και μη διστάζοντας να προσφύγει στη βία, θα μπορέσει να δημιουργήσει τις απαραίτητες συνθήκες ώστε να ξεσπάσει ο κοινωνικός πόλεμος ανάμεσα σ' αυτό και την αστική τάξη. Ο κοινωνικός αυτός πόλεμος θα διεξαχθεί ανάμεσα σε δύο αντιμαχόμενα μέρη που δεν προσβλέπουν σε άμεσα υλικά οφέλη, θα έχει όμως ως αποτέλεσμα την άρση της παρακμής του πολιτισμού. Ολόκληρο το έργο του Σορέλ χαρακτηρίζεται από την αναζήτηση συμμάχων στον αγώνα ενάντια στην παρακμή. Στην πιο σημαντική από θεωρητική άποψη περίοδο του σορελιανού έργου ο σύμμαχος αυτός είναι το προλεταριάτο, τάξη ικανή να συντρίψει όλα τα εμπόδια που επιβάλλει ο ιστορικός καταναγκασμός, αίροντας την παρακμή και την απώλεια ενεργητικότητας. Ο Σορέλ πιστεύει ότι ακόμη και στις πιο δύσκολες περιόδους παρακμής ο κοινωνικός οργανισμός είναι ικανός να αναπτύξει αντισώματα ώστε να αντισταθεί στην ηθική κατάπτωση. Το προλεταριάτο εμπνεόμενο από το μύθο της γενικής απεργίας και μη διστάζοντας να προσφύγει στη βία, αποτελεί το αντισώμα που θα αντισταθεί στις ξένοιαστες, φιλήσυχες, ηδονιστικές συνθήκες του πολιτισμού και θα επαναφέρει όλα εκείνα τα απαραίτητα ηρωικά στοιχεία, τα στοιχεία της αυτοθυσίας, της αλληλεγγύης και του ενθουσιασμού, για να αγγίξει ο πολιτισμός το ηθικό απόλυτο.

